

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Verkenning gebruiksmogelijkheden meetinstrument Burgerschapscompetenties

Onderzoek in opdracht van de Inspectie van het Onderwijs

Geboers, E.; Geijsel, F.; ten Dam, G.

Publication date

2013

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Geboers, E., Geijsel, F., & ten Dam, G. (2013). *Verkenning gebruiksmogelijkheden meetinstrument Burgerschapscompetenties: Onderzoek in opdracht van de Inspectie van het Onderwijs*. Universiteit van Amsterdam.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM

Verkenning gebruiksmogelijkheden meetinstrument Burgerschapscompetenties

Onderzoek in opdracht van de Inspectie van het Onderwijs

Eindrapportage

*Ellen Geboers, MSc
Dr. Femke Geijssel
Prof. dr. Geert ten Dam*

Amsterdam, 15 augustus 2013

Inhoud

Inleiding.....	3
Methode	5
Inhoud van de data	5
Resultaten	6
Methodische kwaliteit	6
Methodische toets	8
Praktijktoets.....	10
Conclusie en advies.....	12
Literatuur	15
Bijlage.....	16

Verkenning gebruiksmogelijkheden meetinstrument Burgerschapscompetenties

Inleiding

Er zijn nog weinig meetinstrumenten beschikbaar waarmee scholen zich een beeld kunnen vormen van de resultaten van het onderwijs op het sociale en maatschappelijke domein. De instrumenten die beschikbaar zijn, hebben vooral betrekking op het intrapersonlijke en interpersoonlijke veld. Voor wat betreft de maatschappelijke dimensie is het instrumentarium zeer beperkt (Ten Dam, Volman, Westerbeek, Wolfgram, & Ledoux, 2003; Ledoux, Meijer, Van der Veen, Breetvelt, 2013). Voor zover toetsen op dit laatste veld beschikbaar zijn, zijn deze ontwikkeld voor gebruik in (internationaal) wetenschappelijk onderzoek zoals CIVED of ICCS en in Nederland: onderzoek naar burgerschap door het Cito (Wagenaar, Van der Schoot, & Hemker 2011; Wagenaar, Keune, & Van Weerden, 2012). Instrumenten voor de maatschappelijke dimensie zijn dus niet in omloop voor gebruik in de dagelijkse schoolpraktijk.

Een uitzondering daarop is het meetinstrument 'Burgerschapscompetenties' dat in opdracht van en gefinancierd door PROO/NWO werd ontwikkeld door de Universiteit van Amsterdam. Dit instrument is ontwikkeld voor de bovenbouw van het basisonderwijs en de eerste leerjaren van het voortgezet onderwijs (leeftijd 11-16 jaar). Ook dit instrument werd in de context van wetenschappelijk onderzoek ontwikkeld. Sinds 2010 is echter een internetapplicatie Burgerschap Meten beschikbaar gekomen (een co-productie van Rovict BV / Universiteit van Amsterdam), waarvan scholen gebruik kunnen maken (zie www.burgerschapmeten.nl).

Door toepassing van het meetinstrument in wetenschappelijk- en ontwikkelingsgericht onderzoek zijn inmiddels de eerste beschrijvingen van de burgerschapscompetenties van Nederlandse scholieren in het basis- en voortgezet onderwijs beschikbaar (zie Admiraal, Geboers, Geijsel, & Ten Dam, 2010; Ten Dam et al., 2011; Ledoux, Geijsel, Ten Dam, & Reumerman, 2010). Onderzoek naar de methodische kwaliteit laat zien dat het instrument aan de relevante eisen van validiteit en betrouwbaarheid voldoet (Ten Dam et al., 2010, 2011). Op basis van zowel de beschrijvende resultaten als de kwaliteiten van het instrument, kan voorsnog worden geconstateerd dat het meetinstrument burgerschapscompetenties een bruikbaar instrument biedt voor de meting van maatschappelijke competenties.

De Inspectie van het Onderwijs oriënteert zich momenteel op mogelijkheden waarover scholen beschikken om de onderwijsresultaten op het domein van de maatschappelijke competenties van leerlingen zichtbaar te maken (vgl. Dijkstra, 2012; Ledoux et al., 2013; Onderwijsraad, 2012). Het meetinstrument burgerschapscompetenties zou op korte termijn kunnen voorzien in deze mogelijkheden. Dit meetinstrument is in 2010 voor 'dagelijks gebruik' door scholen vrijgegeven. Tevens is op www.burgerschapmeten.nl een uitgebreide Handleiding voor PO en VO beschikbaar.

Over de feitelijke bruikbaarheid van het meetinstrument in de schoolcontext zijn echter nog weinig gegevens beschikbaar. Zo is niet bekend in hoeverre rekening gehouden moet worden met effecten van de situatie waarin de afname plaatsvindt op de betrouwbaarheid en resultaten van de op deze wijze verkregen gegevens. In hoeverre wijken de resultaten van een gecontroleerde setting zoals in wetenschappelijk onderzoek af van die van een ongecontroleerde setting in gebruik door scholen zelf? Op basis van de gegevens van leerlingen dat op eigen initiatief van hun school, gebruik heeft gemaakt van de internetapplicatie Burgerschap Meten, kan nader worden onderzocht in hoeverre het meetinstrument burgerschapscompetenties ook onder deze ongecontroleerde afnamecondities een bruikbaar instrument vormt voor het in kaart brengen van de resultaten van scholen op het maatschappelijke domein.

Het doel van deze verkenning is om te onderzoeken in hoeverre het gebruik van het meetinstrument in niet-voorgestructureerde settings zonder begeleiding van onderzoekers tot resultaten leidt die vergelijkbaar zijn met de afname in gecontroleerde settings van wetenschappelijk onderzoek en of het instrument daarmee aan de eisen van kwaliteit en relevantie voldoet. Als referentiepunt wordt daarbij uitgegaan van de resultaten zoals die in wetenschappelijk onderzoek verkregen zijn (o.a. COOL⁵⁻¹⁸ (periode 2009), en het onderzoek dat heeft plaatsgevonden in de Alliantie Burgerschap (Scholenpanels Burgerschap; periode 2007-2010, zie Peschar et al., 2010).

Dit rapport richt zich op:

- de beschrijving van de methodische kenmerken van het meetinstrument burgerschap;
- een analyse van de resultaten en kenmerken van het instrument in niet-gecontroleerde settings (afnamesituaties) versus gecontroleerde settings (afnamesituaties).

Op basis hiervan worden enkele conclusies getrokken over de gebruiksmogelijkheden van het meetinstrument burgerschapscompetenties voor zelfevaluatie door scholen en externe verantwoording, zoals naar de Inspectie van het Onderwijs.

Methode

Om tot een advies te komen over de gebruiksmogelijkheden van het meetinstrument burgerschapscompetenties voor zelfevaluatie door scholen en externe verantwoording, zoals naar de Inspectie van het Onderwijs zal eerst een beschrijving worden gegeven van de verkregen data van de gehele groep gemeten leerlingen met het meetinstrument burgerschapscompetenties in de periode 2007-2012. Verder zal door middel van toetsing worden nagegaan of de resultaten verkregen via wetenschappelijk gecontroleerde settings vergelijkbaar zijn met de resultaten die zijn verkregen via een niet-voorgestructureerde setting zonder begeleiding van onderzoekers.

Inhoud van de data

Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van het databestand bestaande uit de gegevens van leerlingen dat op eigen initiatief van de school gebruik heeft gemaakt van de internetapplicatie Burgerschap Meten (periode 2012). Ter vergelijking is gebruik gemaakt van twee databestanden, verkregen voor wetenschappelijk onderzoek: de gegevens van COOL⁵⁻¹⁸ (periode 2009) en de data van het onderzoek dat heeft plaatsgevonden in de Alliantie Burgerschap (Scholenpanels Burgerschap; periode 2007-2010, zie Peschar et al., 2010). In totaal gaat het in de drie bestanden om 29.643 leerlingen van 694 scholen (waarvan 337 po scholen en 357 vo scholen).

Het databestand met gegevens uit de internetapplicatie Burgerschap Meten bestaat uit 5407 leerlingen van 40 scholen (28 po scholen, 12 vo scholen). Het databestand van COOL⁵⁻¹⁸ (2009) bestaat uit 15.940 leerlingen van 616 scholen (466 po scholen, 147 vo scholen). Het databestand van de Alliantie Burgerschap bestaat uit 8296 leerlingen van 38 scholen (14 po scholen, 24 vo scholen). Een overzicht van de achtergronden van de leerlingen in de drie bestanden is gepresenteerd in Tabel 1.

Tabel 1. *Overzicht van de achtergronden van de leerlingen voor de drie databestanden*

		Internet applicatie Burgerschap Meten	COOL ⁵⁻¹⁸ (2009)	Alliantie Burgerschap
		N=5407 (40 scholen)	N=15940 (616 scholen)	N=8296 (38 scholen)
Sekse	Jongen	50,4%	50,3%	51,4%
	meisje	49,6%	49,7%	48,6%
Leerjaar	Groep 7	11,2%	0,0%	5,5%
	Groep 8	15,9%	75,9%	4,7%
	Klas 1	21,9%	0,0%	47,8%
	Klas 2	25,9%	0,0%	0,0%
	Klas 3	22,4%	24,1%	41,9%
Herkomst	Autochtoon	78,4%	73,3%	76,0%
	Allochtoon	21,6%	26,7%	24,0%
SES	Hoog	38,5%	35,0%	40,4%
	Midden	31,7%	44,0%	29,9%
	Laag	6,6%	20,0%	3,7%

Resultaten

Methodische kwaliteit

De beschrijving van de methodische kwaliteiten van het meetinstrument zijn al eerder uitgevoerd op basis van wetenschappelijk onderzoek (Ten Dam, et al., 2010, 2011). Een extra check van de methodische kwaliteiten van het instrument voor deze groep leerlingen zijn uitgevoerd op het totaal aantal gemeten leerlingen van COOL⁵⁻¹⁸ (2009), de Alliantie Burgerschap en de internetapplicatie Burgerschap Meten (N=26.937), afgenomen tussen 2007 en 2012. Voor een overzicht van de betrouwbaarheden (α) en schaalgemiddelden zie Tabel 2.

Tabel 2. *Overzicht van de Cronbach's alpha's (α), gemiddelden en (sd.) voor de 17 subschalen van het meetinstrument burgerschapscompetenties (N=26.937)*

	Schaal	α	Gem. (sd)
Attituden	Democratisch handelen factor 1 (ieders stem willen horen) (3 items)	.70	3.31 (.51)
	Democratisch handelen factor 2 (kritische bijdrage willen leveren) (3 items)	.66	2.73 (.66)
	Maatschappelijk verantwoord handelen (6 items)	.69	3.07 (.50)
	Omgaan met conflicten (6 items)	.80	2.85 (.56)
	Omgaan met verschillen (6 items)	.86	2.84 (.66)
Vaardigheden	Democratisch handelen factor 1 (opkomen voor de eigen mening) (3 items)	.74	3.14 (.58)
	Democratisch handelen factor 2 (luisteren naar de mening van anderen) (3 items)	.70	3.01 (.56)
	Maatschappelijk verantwoord handelen en omgaan met conflicten (5 items)	.77	2.99 (.52)
	Omgaan met verschillen (4 items)	.69	3.06 (.49)
Reflectie	Democratisch handelen (6 items)	.81	2.31 (.65)
	Maatschappelijk verantwoord handelen (6 items)	.85	2.16 (.70)
	Omgaan met conflicten (8 items)	.90	2.50 (.69)
	Omgaan met verschillen (8 items)	.86	2.06 (.68)
Kennis	Democratisch handelen (8 items)	.66	.78 (.22)
	Maatschappelijk verantwoord handelen (6 items)	.55	.78 (.22)
	Omgaan met conflicten (7 items)	.63	.69 (.25)
	Omgaan met verschillen (6 items)	.62	.76 (.26)

Zoals in Tabel 2 te zien is zijn de betrouwbaarheden (Cronbach's alpha's) van de burgerschapsschalen redelijk tot goed. Dit geldt zowel voor de schalen als voor de subschalen, met uitzondering van de subschaal Kennis Maatschappelijk verantwoord handelen. Naar blijkt scoren de leerlingen in Nederland gemiddeld relatief het hoogst op de schaal 'attitude democratisch handelen factor 1' (3.31 op de vierpuntschaal) en ook op de vaardigheden wordt relatief hoog gescoord (boven de 3.00). De leerlingen in Nederland scoren gemiddeld relatief het laag op de reflectieschalen. Wat betreft burgerschapskennis hebben de leerlingen in Nederland relatief de minste kennis over het omgaan met conflicten.

Verder zijn correlaties (r) berekend tussen de 17 burgerschapsschalen. Deze correlaties zijn over het algemeen genomen laag tot redelijk. De attitudeschalen en de schalen voor vaardigheden correleren het hoogst ($r=.264 - r=.604$). De kennisschalen correleren het laagst met alle andere schalen ($r=.019 - r=.266$) en in sommige gevallen zelfs negatief met de reflectieschalen ($r=-.079 - r=.207$). De reflectieschalen correleren het hoogst met de attitudeschalen ($r=.214 - r=.478$). Deze lage tot redelijke correlaties impliceren dat er met de verschillende schalen verschillende constructen worden gemeten.

Methodische toets

Betrouwbaarheid meetinstrument burgerschapscompetenties in de verschillende settingen.

Om de vraag te beantwoorden of het gebruik van het meetinstrument burgerschapscompetenties in niet-voorgestructureerde settingen tot resultaten leidt die vergelijkbaar zijn met de afname van het meetinstrument in gecontroleerde settingen voor wetenschappelijk onderzoek is allereerst onderzocht of de data verkregen via deze twee settingen voldoen aan de kwaliteitseisen. In Tabel 3 is een overzicht gegeven van de betrouwbaarheden van de schalen voor de drie databestanden.

Tabel 3. *Overzicht van Cronbach's alpha (α) gemiddelden en (sd.) van de 17 burgerschapsschalen voor de drie databestanden*

		Internet applicatie Burgerschap Meten		COOL ⁵⁻¹⁸ (2009)		Alliantie Burgerschap	
		N=4224		N=15277		N=7501	
	Schaal	α	Gem. (sd.)	α	Gem. (sd.)	α	Gem. (sd.)
Attituden	Democratisch handelen factor 1 (ieders stem willen horen) (3 items)	.72	3.26 (.56)	.70	3.30 (.50)	.71	3.38 (.51)
	Democratisch handelen factor 2 (kritische bijdrage willen leveren) (3 items)	.68	2.67 (.67)	.65	2.75 (.65)	.66	2.70 (.67)
	Maatschappelijk verantwoord handelen (6 items)	.71	3,03 (.53)	.68	3.10 (.47)	.69	3.04 (.51)
	Omgaan met conflicten (6 items)	.81	2.84 (.58)	.79	2.84 (.54)	.80	2.86 (.58)
	Omgaan met verschillen (6 items)	.86	2.80 (.67)	.85	2.85 (.65)	.87	2.84 (.68)
Vaardigheden	Democratisch handelen factor 1 (opkomen voor de eigen mening) (3 items)	.78	3.06 (.65)	.72	3.14 (.55)	.75	3.19 (.58)
	Democratisch handelen factor 2 (luisteren naar de mening van anderen) (3 items)	.74	2.95 (.61)	.68	3.01 (.54)	.72	3.06 (.56)
	Maatschappelijk verantwoord handelen en omgaan met conflicten (5 items)	.79	2.96 (.55)	.76	2.98 (.50)	.79	3.02 (.52)
	Omgaan met verschillen (4 items)	.73	3.05 (.52)	.67	3.04 (.48)	.71	3.10 (.50)
Reflectie	Democratisch handelen (6 items)	.84	2.25 (.69)	.80	2.34 (.63)	.82	2.28 (.66)
	Maatschappelijk verantwoord handelen (6 items)	.86	2.14 (.72)	.84	2.20 (.69)	.86	2.10 (.70)
	Omgaan met conflicten (8 items)	.91	2.50 (.70)	.89	2.49 (.67)	.91	2.51 (.70)
	Omgaan met verschillen (8 items)	.88	2.07 (.71)	.85	2.06 (.67)	.87	2.06 (.70)
Kennis	Democratisch handelen (8 items)	.67	.74 (.24)	.67	.80 (.22)	.65	.79 (.22)
	Maatschappelijk verantwoord handelen (6 items)	.53	.75 (.23)	.54	.80 (.22)	.56	.77 (.23)
	Omgaan met conflicten (7 items)	.63	.65 (.26)	.62	.71 (.25)	.63	.67 (.26)
	Omgaan met verschillen (6 items)	.57	.74 (.24)	.63	.75 (.26)	.64	.78 (.24)

Zoals in de Tabel 3 te zien is zijn er geen duidelijk afwijkende alpha's gevonden voor de verschillende settingen voor dataverzameling. We kunnen dus aannemen dat de betrouwbaarheden van de schalen voor de verschillende settingen voor dataverzameling nagenoeg overeen komen. Dataverzameling via een niet-voorgestructureerde setting lijkt daarmee even betrouwbare resultaten op te leveren als de dataverzameling via een wetenschappelijk gecontroleerde setting.

De correlaties tussen de schalen voor de verschillende settingen voor dataverzameling wijken niet opvallend af van de correlaties voor het totaal aantal leerlingen zoals eerder weergegeven. In alle drie de databestanden is de correlatie tussen de attitudeschalen en de vaardighedenschalen het hoogst ($r=.172$ - $r=.619$). In alle drie de databestanden is de correlatie van de kennisschalen met alle andere schalen ($r.003$ – $r=.358$) relatief het laagste en is er sprake van een negatieve correlatie met een deel van de reflectieschalen ($r=-.107$ – $r=.217$). Dit betekent dat de burgerschapsschalen voor alle drie de databestanden hetzelfde kunnen worden geïnterpreteerd.

Praktijktoets

Vervolgens is getoetst of de resultaten op de burgerschapscompetenties verkregen via wetenschappelijk gecontroleerde settingen vergelijkbaar zijn met de resultaten die zijn verkregen via niet-voorgestructureerde settingen. In Tabel 4 zijn de ANOVA's voor de verschillen tussen de schaalgemiddelden van de drie databestanden weergegeven.

Tabel 4. ANOVA's voor de verschillen tussen de schaalgemiddelden van de drie settingen

Schaal		F (df=2)	P	η
Attituden	Democratisch handelen factor 1 (ieders stem willen horen)	83.09	.001	.006
	Democratisch handelen factor 2 (kritische bijdrage willen leveren)	30.69	.001	.002
	Maatschappelijk verantwoord handelen	47.32	.001	.004
	Omgaan met conflicten	3.35	.035	.000
	Omgaan met verschillen	11.72	.001	.001
Vaardigheden	Democratisch handelen factor 1 (opkomen voor de eigen mening)	56.16	.001	.004
	Democratisch handelen factor 2 (luisteren naar de mening van anderen)	43.09	.001	.003
	Maatschappelijk verantwoord handelen en omgaan met conflicten	25.39	.001	.002
	Omgaan met verschillen	33.28	.001	.002
Reflectie	Democratisch handelen	45.06	.001	.003
	Maatschappelijk verantwoord handelen	56.46	.001	.004
	Omgaan met conflicten	1.30	.270	.000
	Omgaan met verschillen	0.45	.640	.000
Kennis	Democratisch handelen	142.93	.001	.011
	Maatschappelijk verantwoord handelen	98.11	.001	.007
	Omgaan met conflicten	153.96	.001	.011
	Omgaan met verschillen	40.00	.001	.003

Zoals in Tabel 4 te zien is zijn er significante verschillen gevonden tussen de schaalcores van de leerlingen van de drie databestanden ($F(34,000, 53836,000)=49.68, p=.001, \eta=.30$). Enkel voor de schalen 'reflectie omgaan met conflicten' en 'reflectie omgaan met verschillen' zijn geen significante verschillen gevonden tussen de drie databestanden. Voor bijna alle burgerschapsschalen geldt dat de leerlingen in het databestand dat is verkregen via de internetapplicatie Burgerschap Meten significant de laagste scores laten behalen (behalve op de reflectieschalen). De leerlingen van de Alliantie Burgerschap scoren op 8 van de 17 burgerschapsschalen het hoogst (zie ook Tabel 3). Uit de post hoc analyses blijkt dat de leerlingen van de Alliantie Burgerschap significant het hoogst scoren op alle vaardigheden schalen, de schaal 'attitude democratisch handelen factor 1' en de schaal 'kennis omgaan met verschillen'. De leerlingen gemeten via COOL⁵⁻¹⁸ (2009) scoren eveneens op 8 andere burgerschapsschalen het hoogst (zie ook Tabel 3). Uit de post hoc analyses blijkt dat de leerlingen van COOL⁵⁻¹⁸ (2009) significant het hoogst scoren op de attitude- en

reflectieschalen 'democratisch handelen' en 'maatschappelijk verantwoord handelen' en de kennisschalen 'maatschappelijk verantwoord handelen' en 'omgaan met conflicten'.

Als extra controle zijn de recente Data van COOL⁵⁻¹⁸ uit periode 2011 vergeleken met de gegevens verkregen via de internetapplicatie Burgerschap Meten. Deze Cool⁵⁻¹⁸ (periode 2011) gegevens bestaan uit 7969 klas drie leerlingen van 65 scholen voor voortgezet onderwijs. Deze data bevat geen itemgegevens en ook geen gegevens van de leerlingen in het primair onderwijs, waardoor deze data enkel is gebruikt als extra controle voor de verschillen tussen de schaalscores van leerlingen van het voortgezet onderwijs die hebben deelgenomen via wetenschappelijk onderzoek en leerlingen van het voortgezet onderwijs die hebben deelgenomen via de vrijwillige deelname aan de internetapplicatie Burgerschap Meten. De resultaten van de verschillen tussen de schaalscores van de vo leerlingen die hebben deelgenomen aan de internetapplicatie Burgerschaps Meten en de vo leerlingen die hebben deelgenomen aan COOL⁵⁻¹⁸ (periode 2011) zijn weergegeven in Tabel 5 van Bijlage 1. Uit deze resultaten blijkt dat we ook bij de recente COOL⁵⁻¹⁸ (periode 2011) gegevens een vergelijkbaar patroon zien. In de meeste gevallen scoren de vo leerlingen die deelnamen via COOL⁵⁻¹⁸ (periode 2011) significant hoger dan de vo leerlingen die hebben deelgenomen via de internetapplicatie Burgerschap Meten.

Conclusie

De resultaten van het onderzoek naar de kwaliteit (betrouwbaarheid) van de gegevens verkregen via het meetinstrument in niet-voorgestructureerde settingen versus de kwaliteit van de gegevens verkregen via gecontroleerde settingen van wetenschappelijk onderzoek laten zien dat de kwaliteit van de data via niet-voorgestructureerde settingen -zonder begeleiding van onderzoekers- verkregen met de internetapplicatie Burgerschap Meten vergelijkbaar is met de kwaliteit van de data zoals verkregen via wetenschappelijk gecontroleerde settingen. Hieruit kunnen we concluderen dat scholen de resultaten verkregen via de internetapplicatie betrouwbaar kunnen inzetten bijvoorbeeld als onderdeel van interne zelfevaluatie in scholen. Mede met het oog hierop zijn in de applicatie ook vergelijkingsdata zijn opgenomen (o.b.v. COOL-bestand). Daarnaast zouden de resultaten verkregen met de internetapplicatie van het meetinstrument betrouwbaar gebruikt kunnen worden als externe verantwoording, zoals naar de Inspectie van het Onderwijs. Ook is het mogelijk de data van de internetapplicatie te gebruiken in wetenschappelijk onderzoek.

Tot slot merken we op dat de scholen die hebben meegedaan aan de meting met behulp van internetapplicatie, in tegenstelling tot de COOL-scholen, geen representatieve steekproef vormen. Een verklaring voor hun lagere scores ligt mogelijk in de kenmerken van de leerlingpopulatie en/of in de burgerschapseducatie op deze scholen. Ook de groep Alliantie-scholen vormt geen representatieve steekproef. Echter, dit is een groep scholen die

als voorhoede-scholen beschouwd kunnen worden gegeven hun vrijwillige betrokkenheid bij en inzet voor de Alliantie Burgerschap sinds 2008. Dit kan een verklaring zijn voor het feit dat de scores van deze groep hoger liggen dan de scores van de scholen die gebruik hebben gemaakt van de internetapplicatie.

Weten als basis voor systematisch werken aan burgerschapsonderwijs

Sinds 2006 hebben scholen een wettelijke burgerschapsopdracht en ziet de inspectie toe op de kwaliteit van het burgerschapsonderwijs. De ruimte voor scholen om zelf inhoud en vorm te geven aan burgerschapsonderwijs is groot. De Inspectie heeft in haar Onderwijsverslagen bij herhaling vastgesteld (zie bijv. Inspectie 2010 en 2013) dat er weinig vorderingen te zien zijn in de richting van een 'geëxpliciteerd curriculum, met concrete doelen en een daarop afgestemd aanbod'. De meeste scholen hebben een basisaanbod in de vorm van activiteiten en projecten, waarbij ze vooral aandacht besteden aan het bevorderen van sociale vaardigheden. Maatschappelijke competenties, kennis van democratie en van andere culturen komt relatief weinig aan de orde. Inzicht in de resultaten van hun burgerschapsonderwijs hebben maar weinig scholen.

Voor het systematisch werken aan burgerschapsonderwijs is kennis van de burgerschapscompetenties van leerlingen cruciaal. Wat kunnen en weten leerlingen? Wat is hun houding ten opzichte van democratie, discriminatie of sociale spelregels? Waarop kan en moet een school voortbouwen? Kennis over de burgerschapscompetenties van leerlingen vormt dan ook de basis voor burgerschapsonderwijs. De internetapplicatie Burgerschap Meten (www.burgerschapmeten.nl) biedt daarvoor de faciliteit. Het grote voordeel van de internetapplicatie is dat scholen hiervan zelf gebruik kunnen maken, zonder tussenkomst van onderzoekers. Dit komt tegemoet aan de behoefte van veel scholen aan eigenaarschap over monitoring en evaluatie van de (eigen) onderwijsdoelen. Doordat de rapportage in de internetapplicatie op de verschillende deelaspecten van het brede begrip burgerschap plaatsvindt, kunnen scholen daarbij hun eigen prioriteiten stellen.

In deze rapportage is geen aandacht besteed aan het feit dat het instrument Burgerschap niet alleen bestaat uit de vragenlijst Burgerschapscompetenties die leerlingen invullen, maar tevens een vragenlijst Burgerschapsgedrag bevat die docenten invullen op basis van wat zij op school waarnemen. De afnameduur is ca. 10 minuten per leerling. De vragenlijst Burgerschapsgedrag maakt geen deel uit van de instrumenten van COOL⁵⁻¹⁸, maar is wél opgenomen in de internetapplicatie. Voor scholen biedt deze vragenlijst wel een aantrekkelijke meerwaarde. Afname van de vragenlijst Burgerschapsgedrag naast de vragenlijst Burgerschapscompetenties maakt het mogelijk een vergelijking te maken tussen de zelfoordelen van leerlingen over hun burgerschapscompetenties en het oordeel van de docent over hun burgerschapsgedrag. Bijvoorbeeld, op welke onderdelen scoren leerlingen hoger of lager dan de docent had verwacht? Gebruik kunnen maken van beide vragenlijsten – apart of gelijktijdig - versterkt daarmee de kennisbasis van scholen voor hun burgerschapsonderwijs.

Door onderzoekers van de Universiteit van Amsterdam is ten slotte recentelijk gewerkt aan een herschaling van de items waarmee die de burgerschapscompetenties van leerlingen worden gemeten (Geboers, Geijssel, Admiraal, & Ten Dam, submitted). De burgerschapscompetenties zijn geclusterd in vier burgerschapsoriëntaties (maatschappelijke interesse, prosociale bekwaamheid, reflectief denken en assertiviteit) en twee kennisdomeinen (maatschappelijke kennis en inter-persoonlijke kennis). Naar verwachting biedt dit meer compacte kader van burgerschapsoriëntaties en kennisdomeinen de scholen meer handvatten voor het formuleren van onderwijsdoelen in het verlengde van de burgerschapscompetenties van verschillende groepen leerlingen. De herschaling van de items is nog niet opgenomen in de internetapplicatie. Dit zou op termijn wel moeten gebeuren om de bruikbaarheid van dit instrument voor scholen verder te vergroten.

Koppelen van gegevens biedt meer mogelijkheden

Scholen hebben niet alleen een burgerschapsopdracht. Ze moeten werken aan de basisvakken taal en rekenen, aan geschiedenis/staatsinrichting, aardrijkskunde, economie, kunstvakken, filosofie, biologie, moderne vreemde talen, aan vaardigheden probleem-oplossen, samenwerking, communicatie en ICT geletterdheid, enzovoorts. Scholen hebben nauwelijks inzicht in de vraag in hoeverre het resultaat van hun inspanningen op het ene terrein zich verhouden tot dat op een ander terrein. Zijn scholen die effectief zijn in het realiseren van hoge leeropbrengsten voor taal en rekenen ook de scholen die de burgerschap van hun leerlingen optimaal bevorderen, of gaat het een ten koste van het andere?

Om scholen te ondersteunen bij het werken aan meervoudige doelen, verdient het aanbeveling na te gaan hoe de beschikbare gegevens (de data-bestanden) zodanig kunnen worden gekoppeld dat de resultaten (ook) voor scholen – ‘just in time’ - toegankelijk zijn.

Literatuur

- Admiraal, W., Geboers, E., Geijsel, F., & Dam, G. ten. (2010). Vroeg burgerschap: hoe ervaren leerlingen burgerschap in de laatste jaren van het basisonderwijs? In J.; Peschar, H. Hooghof, A.B. Dijkstra, & G. ten Dam (Red.) *Scholen voor burgerschap. Naar een kennisbasis voor burgerschapsonderwijs*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- Dam, G. ten, Geijsel, F., Reumerman, R., & Ledoux, G. (2010). Burgerschapscompetenties: de ontwikkeling van een meetinstrument. *Pedagogische Studiën*, 87, 313-333.
- Dam, G. ten, Geijsel, F., Reumerman, R., & Ledoux, G. (2011). Measuring Young People's Citizenship Competences. *European Journal of Education*, 46, 354-372.
- Dijkstra, A.B. (2012). *Sociale opbrengsten van onderwijs*. Amsterdam: Vossiuspers UvA.
- Geboers, E., Geijsel, F., Admiraal, W., & Dam, G. ten (submitted). *Citizenship orientations and knowledge in primary and secondary education*.
- Inspectie van het Onderwijs (2010). *De staat van het onderwijs. Onderwijsverslag 2008/2009*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2013). *De staat van het onderwijs. Onderwijsverslag 2011-2012*. Utrecht: Inspectie van het onderwijs.
- Ledoux, G., Meijer, J., Veen, I. van der, & Breetvelt, I. (2013). *Meetinstrumenten voor sociale competenties, metacognitie en advanced skills*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.
- Ledoux, G., Geijsel, F., Dam, G. ten, & Reumerman, R. (2010). Burgerschapscompetenties van jongeren in Nederland. *Pedagogische Studiën*, 88, 3-22.
- Onderwijsraad (2012). *Verder met burgerschap*. Den Haag: Onderwijsraad.
- Peschar, J., Hooghoff, H., Dijkstra, A.B., & Dam, G. ten (2010). *Scholen voor burgerschap. Naar een kennisbasis voor burgerschapsonderwijs*. Antwerpen /Apeldoorn: Garant.
- Wagenaar, H., Schoot, F. van der, & Hemker, B. (2011). *Balans Actief burgerschap en sociale integratie. Uitkomsten van de peiling in 2009. PPON-reeks 45*. Arnhem: Cito.
- Wagenaar, H., Keune, K., & Weerden, J. van (2012). *Balans oordelen en argumenteren als onderdeel van actief burgerschap en sociale integratie*. Arnhem: Cito.

Bijlage 1

Tabel 5. ANOVA's voor de verschillen tussen de schaalgemiddelden (Gem.(sd.)) van de VO leerlingen die hebben deelgenomen aan de internetapplicatie Burgerschap Meten en de leerlingen die hebben deelgenomen aan COOL (periode 2011)

		Internet applicatie Burgerschap Meten	COOL 2011			
		N=7969	N=3432			
Schaal		Gem. (sd.)	Gem. (sd.)	F (df=1)	p	η
Attituden	Democratisch handelen factor 1 (ieders stem willen horen)	3.23 (.57)	3.26 (.50)	8.17	.004	.001
	Democratisch handelen factor 2 (kritische bijdrage willen leveren)	2.58 (.65)	2.57 (.64)	0.55	.457	.000
	Maatschappelijk verantwoord handelen	2.95 (.52)	2.91 (.48)	17.77	.001	.002
	Omgaan met conflicten	2.80 (.56)	2.73 (.55)	30.20	.001	.003
	Omgaan met verschillen	2.70 (.66)	2.70 (.64)	0.30	.586	.000
Vaardigheden	Democratisch handelen factor 1 (opkomen voor de eigen mening)	3.02 (.65)	3.18 (.55)	178.24	.001	.015
	Democratisch handelen factor 2 (luisteren naar de mening van anderen)	2.89 (.60)	2.94 (.52)	25.42	.001	.002
	Maatschappelijk verantwoord handelen en omgaan met conflicten	2.91 (.54)	2.94 (.48)	13.37	.001	.001
	Omgaan met verschillen	3.01 (.51)	3.09 (.46)	68.10	.001	.006
Reflective	Democratisch handelen	2.16 (.66)	2.14 (.60)	1.77	.184	.000
	Maatschappelijk verantwoord handelen	2.03 (.69)	1.96 (.65)	28.67	.001	.003
	Omgaan met conflicten	2.43 (.69)	2.46 (.67)	3.31	.069	.000
	Omgaan met verschillen	2.01 (.68)	1.94 (.63)	28.19	.001	.002
Kennis	Democratisch handelen	.74 (.24)	.86 (.19)	871.98	.001	.071
	Maatschappelijk verantwoord handelen	.74 (.24)	.80 (.23)	179.18	.001	.015
	Omgaan met conflicten	.63 (.27)	.70 (.26)	193.96	.001	.017
	Omgaan met verschillen	.74 (.25)	.86 (.21)	699.46	.001	.058